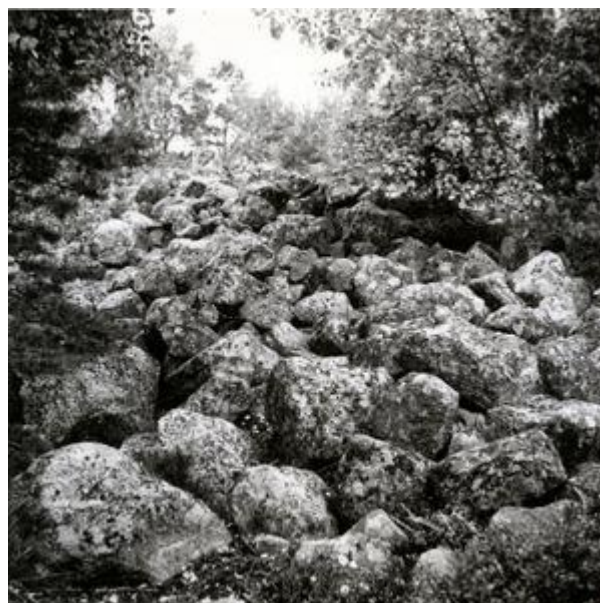
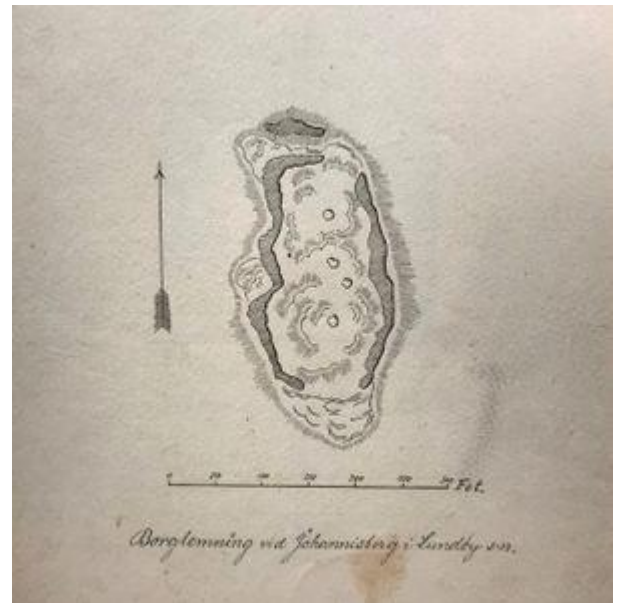

Fornborgar användes under järnåldern och var strategiska försvarsanläggningar som oftast byggdes på höga höjder. De användes för både skydd och som mötesplatser i dåtidens samhälle. Vissa fornborgar användes under en längre tid och Önstensborgen vid Johannisberg i Västerås var en sådan plats.

Önstenborg och gårdstomt

Önstens gamla

Lundby hembygdsförening har en intressant gårdshistoria som är författad av Astrid Söderholm. I gårdshistorian omnämns bland annat Önstens gårdstomt som förr låg nedanför Önstensborg och var då Lundby sockens största gård. I samband med kristnandet av Sverige skänktes en del av byn år 1277 till Sankta Maria kyrka i Aros. I slutet av 1500-talet övergavs gårdarna på grund av missväxt och hungersnöd. De sista resterna av byn Önsten försvann i början av 1600-talet.

Astrid Söderholms beskrivning av Önstensborg är kort men uttrycksfull:

”Vägen uppför är en av de förfärligaste man kan skåda, såsom löpande upp över en slät djärvt stigande bergvägg. Till och med en jättes häst endast med större ansträngning förmått uppgå. En annan uppgång kallas jättetrappan. Man har sedan urminnes tider inom ringmuren tänt valborgsmässoeldar. Märkliga sägner har skrämt bort många. Fantasi och vidskepelse hade allmogen då. I forna tider har den utan tvivel varit en skans eller fästning. Omtalad är även den stora runda stenen, som numera förvaras uppe vid gården”

Militärt försvar under andra världskriget

Under andra världskriget var Johannesbergs flygfält ett militärt reservflygfält. Bergsklippan där Önstensborg är belägen ligger precis intill flygfältet och var ur ett militärt perspektiv en utmärkt plats att anlägga skyttevärn. Ur en annan synpunkt var skyttevärnen inte lika uppskattade.

Sommaren 1944 får landsantikvarien Sven Drakenberg reda på att försvaret utnyttjar fornborgen för militära ändamål. I Västmanlands läns museums arkiv finns brev som på den tiden var hemligt klassificerade. I dessa brev mellan Sven Drakenberg och Riksantikvarieämbetet planerades strategier för att bevara fornborgen och dess omgivning. Förutom sprängningar som redan gjorts i klippan planerades ytterligare sprängningar för att anlägga fler värn enligt Kaptenen och verkmästaren från FO-staben i Uppsala.

Aros-Flygs flygplan på flygfältet vid

Sven Drakenberg, 1965
Johannesberg, 1940-tal.

Fotografering av platsen innan kommande sprängningar var en viktig dokumentering för att kunna återställa fornborgen.

Sven Drakenberg förstod att det var svårt att stoppa det militära arbetet men bad om vissa villkor. Han begärde bland annat att en kontrollant skulle närvara för att se till att man gjorde så lite skada som möjligt och att fornborgen efter fredsslutet skulle restaureras i största möjliga omfattning. Fotografering av platsen innan kommande sprängningar var en viktig dokumentering för att kunna återställa fornborgen.

Riksantikvarieämbetet höll med lantantikvarien gällande samtliga önskemål och fick därefter ett medgivande från chefen för Uppsala Försvarsområde om ärendet. Militären ansåg däremot inte att fotografering av platsen var nödvändig. Riksantikvarieämbetet var tydliga med att dokumenteringen behöver ske ur fornvårdssynpunkt och gav därför Sven Drakenberg uppdraget att fotografera platsen. De militära myndigheterna stoppade planerna ändå, troligtvis av militära säkerhetsskäl.

I mitten av Önstensborg står ett skyttevärn kvar än idag och rykten säger att det finns fler kvar i omgivningen. Trots att fornborgen inte återställdes helt i sitt ursprungliga skick är skyttevärnets ytterligare ett kulturarv som berättar något om vår historia.

Skyttevärn på Önstensborg

Skyttevärnets öppning på Önstensborg

Mysteriet om det stulna stenklotet 1968

Ett runt vitt stenklot fanns vid Önstensborg och fördes till Johannisbergs Herrgård, troligen på 1680-talet. Storleken på stenklotet är ungefär 60 cm i diameter och väger 150 kilo. Förr gick det att se inristade bokstäver i stenen som blivit bortnött med tiden. Den här typen av fornminnen har upptäckts på många förhistoriska platser och vissa finns idag på historiska museum.

Han uppmanade tjuven att lämna tillbaka stenklotet inom tio dagar, annars gjordes en polisanmälan.

Midsommardagen 1968 upptäckte Sven Drakenberg att stenklotet var stulet från Johannisbergs Herrgård. Det fanns tydliga hjulspår från en traktor eller lastbil som fört bort stenen från platsen. Han kontaktade den lokala tidningen Folket samt Västmanlands läns tidning för en efterlysning. Nyheten hamnade på löpsedeln och rubriken löd ”FRI LEJD för stentjuv i Västerås”. I artikeln offentliggjordes ett ultimatum av Sven Drakenberg. Han uppmanade tjuven att lämna tillbaka stenklotet inom tio dagar, annars gjordes en polisanmälan.

Leif Björkström från Lundby Hembygdsförening berättar att stenklotet var tillbaka på Johannisbergs herrgård några dagar efter efterlysningen. Vem eller vilka som stal det och varför förblir ett mysterium. Huvudsaken är att fornminnet står kvar i sina rätta ägor än idag.

Stenklot vid Johannisbergs herrgård

Källa: Författare Anna Sara Olofsson Kulturarvvästmanland 20240430

Utdrag ur Astrid Söderholms böcker om ”Gårdarna därhemma... En sockenhistoria om Lundby”

Bilaga 1: Utdrag om Johannisberg och Önstensborg från Runebergs bok

bygga på Gottröra kyrkogård. Sednare egare till godset ha varit Macklier, Gyllenram omkring 1772, öfverjägmästaren Adolf Fredrik von Bahr 1849 och ännu 1859. Egendomen består af 5 mantal säteri, $4\frac{1}{4}$ mant. Öster Rickeby på 5 n.r., 1 mant. **N° 2** St. Gottröra samt Löt 1 mant. frälse-säteriladugård, med ett taxeringsvärde af 63,560 rdr rmt. Omkring 1815 uppgifves egendomen haft 50 t.rs utsäde, ymnigt höbol, hjälplig skog, pryddlig mangårdsbyggnad af trä med en ansenlig trädgård. — 3) **Johannisberg**. Kungsladugård i Lundby socken, Tuhundra härad och Westerås län, belägen ej långt från Westerås stad, $\frac{3}{8}$ mil nordvest från kyrkan vid sjön Mälaren, om 7 mantal krono-säteri med underliggande Gränsta 2 mant. af samma natur, taxerad 1859 till 57,915 rdr rmt, innehades s. å. af audit. E. J. von Post. Godset skall fordom ha tillhört Westerås domkyrka. Här hafva äfven biskoparne bott; ett stycke från gården i en hage, kallad Oxhagen, synas ännu lemningar efter husen, som der stått. På södra ladugårdsgärdet är *Önstensborgen*, som i fordna tider utan tvifvel varit en skans eller fästning för gården. Mycken sten och tecken till ingången syntes ännu i förra seklet. Derifrån har den stora stenen kommit, som förvaras uppe vid gården, hvilken är hvit, helt rund och synes haft en inskrift, hvilken nu är oläslig. Johannisberg förmodas sedermera ha varit konung Johan III:s enskilda tillhörighet, som vid konung Sigismunds aflägsnande från riket kommit i kronans ego; drottning Christina skänkte denna gård åt generalen baron Hans Wachtmeister; men den återtog sedan af kronan och lemnades till Westerås stad på en tid, hvarefter landshöfdingarne i länet innehaft den, tilldess presidenten baron C. Cronstedt erhöll denna gård 1723 under förpantning, med vilkor af grundrätans erläggande till staten; hans arfvingar innehade Johannisberg till 1783, då det mot samma vilkor tillträdtes af hofmarskalken, baron Bror Cederström, som med Kammar-kollegii bifall öfverlät de 22 sista arrendeåren åt löjtn. D. Brandt; år 1824 meddelades dåvarande arrendatorn, C. G. Kistner, ett 30-årigt arrende, mot 506

tunnor 27 kappar spannmål, hälften råg och hälften korn; på hela området finnas 11 smärre bebyggda torp; jorden utgör 411 tunn. 27 kappl., med god åker och äng; godt fiske finnes i Mälaren. Vid gården är äfven en stor humlegård, anlagd allraförst 1686 af landshöfding Balzar Gyldenhof. Ingen skog finnes; men här har skett en stor plantering af ekar, först uppdragna i trädgården och sedan omplanterade vid gärdesgårdar på ett särskildt sätt, för att skydda träden under tillväxten för boskapen; sättet för planteringen har blifvit allmängjordt uti kgl. Vetenskapsakademiens handlingar för år 1749. Karaktershuset, bygd af tegel, är rymligt och bekvämt inrättadt; ladugården är äfven af tegel; trädgården, bestående af 5 tunnland, har goda planteringsland, flera åldriga frukt-träd samt vilda löfträd. Imellan karaktershuset och sjön är en s. k. park, som utgöres af ett större berg, på hvars sluttningar växa sparsamt ek, asp, lönn och rönn. Här finnes schäferi af Spanska får; hit hör äfven Ridön i Barkarö socken. — 4) **Johannisberg**. Lägenhet nära vid Hernösand, beskrifves af professor Zetterstedt i dess resa i Lappmarken 1832 såsom en ordentlig Villa, omgifven på 3:ne sidor af trädgård, ifrån hvilken man direkte inkommer i den vackra byggnaden. Den tillhörde då professor Norrman, hvilken såsom gymnasiirektor och sekreterare i Westerbottens läns hushållssällskap ådagalade både patriotism och arbetsamhet.

Johannisberg (*Johansborg*). Fordom ett slott, beläget strax utanför Norrköping, norr om staden, är anlagd 1614 på Saltängen af konung Johan III:s son, hertig Johan af Östergötland, efter hvilken det uppnämdes, och bestämdes till enkesäte åt hans gemål, Maria Elisabeth. Genom denna byggnad blef allmogen mycket utarmad både med körslor och skatter under namn af Norrköpingshjelpen. Slottet, som hade koppartak och 6 torn, var befäst med djupa grafvar och dubbla vallar, bestyckade med 36 kanoner. I drottning Christinas tid voro här ständigt befallningsmän och kommandanter. År 1651 var Henrik Primeroos slottshauptman härstädes. Under konung Fredriks tid